

ПРАВОСВІДОМІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Продемонстровано, що правосвідомість охоплює всі рівні правової реальності: антропологічний, соціологічний, аксіологічний, комунікативний, системно-динамічний, логіко-деонтологічний тощо. Всі ці аспекти взаємопов'язані прагненням раціоналізації правової реальності.

Ключові слова: правосвідомість, правова реальність, об'єктивація права.

Автор демонстрирует, что правосознание охватывает все уровни правовой реальности: антропологический, социологический, аксиологический, коммуникативный, системно-динамический, логико-деонтологические и т. д. Все эти аспекты взаимосвязаны стремлением рационализации правовой реальности.

Ключевые слова: правосознание, правовая реальность, объективация права.

The author demonstrates that justice involves all levels of legal reality: anthropological, sociological, axiological, communication, system-dynamic, logical and deontology more. All these aspects are interrelated desire to streamline the legal reality.

Keywords: justice, the legal reality, objectification of law.

Постановка проблеми. У контексті осягнення сутності новітніх вимог до формування та функціонування правової реальності необхідно розглянути деякі кардинальні проблеми, пов'язані зі структурною організацією та впливом буттєвого контексту на формування й реалізацію правових смислів, що складають змістовно-ціннісне ядро даного суспільного феномена.

Стан дослідження. Філософсько-правові аспекти дослідження правосвідомості (онтологічні, гносеологічні, аксіологічні, соціокультурні, логіко-методологічні, психологічні тощо) висвітлюються в роботах О. О. Бандури, В. А. Бачініна, М. Г. Братасюк, О. І. Гвоздіка, О. Г. Данильяна, К. К. Жоля, А. А. Козловського, В. К. Ларионові, С. І. Максимова, В. П. Маляхова, О. Є. Манохи, О. В. Мартишина, В. С. Медведєва, О. О. Мережка, В. С. Нерсисянца, С. С. Сливки, В. Д. Титова, А. К. Уледова, Б. Ф. Чміля, В. В. Шкоди та ін.

Феномен правосвідомості є одним з першорядних об'єктів сучасних теоретико-методологічних досліджень і в країнах “далекого зарубіжжя”. В цьому відношенні варто згадати таких відомих авторів, як Х. Арендт, В. Брюггер, Р. Дворкін, А. Кауфман, Д. Ллойд, Т. Пейн, К. Поппер, П. Рікер, Л. Фуллер, Ю. Хабермас, Ф. Хайек, Г. Харт, О. Хьоффе, Р. Ципеллус, К. Ясперс та ін.

Водночас доводиться констатувати, що в теоретико-правових підходах до аналізу буттєвих основ правосвідомості помітно превалює зведення останніх лише до законодавчо-нормативної форми буття права. Тобто правосвідомість розглядається переважно як похідна від своєрідної “інтеріоризації”, індивідуально-суб'єктивного засвоєння норм чинного законодавства, а тому ключовим засобом бажаного впливу на неї при цьому визнається вдосконалення позитивного права. Однак, анітрохи не применшуючи значущості даної дослідницької площини правознавства, слід визнати істотну залежність механізмів суб'єктивного сприйняття та осмислення права не тільки від форм його законодавчої матеріалізації, але й від таких онтологічних чинників, як соціально-економічні, політичні, культурно-ціннісні, суспільно-комунікативні, антропологічні тощо.

Тому мета нашої статті – визначити принципове місце правосвідомості в структурі правової реальності, а також розглянути концептуалізацію онтологічних чинників правового смислоутворення в руслі інтегративних тенденцій сучасного правознавства.

Виклад основних положень. Твердження про те, що право не є “самоцінним” феноменом, на нашу думку, можна вважати аксіоматичним. Адже за межами суспільної реальності воно втрачає будь-який зміст, а, отже, його значущість зумовлюється насамперед його дієвістю в плані “регламентації функціонування та розвитку суспільства, послаблення у цих процесах ролі свавілля та хаотичності”, а також тим, в якій мірі воно є “фактором соціального прогресу” [1, с. 44]. Відповідно, вести мову про природу та цінність права можна лише в певному суспільно-буттєвому контексті, що, звичайно ж, стимулює онтологічні дослідження в правовій сфері.

Основним напрямком таких досліджень є виявлення самих форм реалізації права та механізмів кореляції останніх з різного роду “метаправовими” чинниками, що відносяться до царини способів людського буття. Тим самим переслідуються мета пошуку “каналів об'єктивізації” правових регуляторів шляхом встановлення зв'язків між уявленнями про юридичну належність, з одного боку, та буттєвими підвалинами права – з іншого. В зазначеному відношенні все більшої актуальності набуває питання про сутність та структуру правової реальності.

Проблемність цього питання полягає перш за все у багатоманітності підходів до останньої та її тлумачень у сучасній онтології права, котрі, як вже зазначалося, можна поділити на такі полярні напрями як об'єктивістський та суб'єктивістський. Зміст першого, нагадаємо, можна резюмувати тезою про можливість зведення права до його "уречевлених" форм (тобто до існуючих незалежно від людської свідомості сутностей та їхніх взаємовідношень). Другий базується на положенні про те, що право існує лише у мислених інтенціях суб'єктів [2, с. 10]. Отже, якщо, згідно з позицією об'єктивізму, онтологію права доцільно розглядати виключно в контексті загальної онтології (оскільки природа права тут інтерпретується крізь призму її спільності з усіма іншими реальностями), то представники суб'єктивізму, навпаки, наполягають на специфічному характері буття права, котре, як і будь-який інший продукт людської активності, не може вважатись однопорядковим з суто природною реальністю [3, с. 149].

Звичайно ж, не варто розуміти правову реальність як певну "матеріальну субстанцію", що є безпосереднім позасуб'єктивним носієм "духу права", але ця обставина не може, на нашу думку, вважатись достатньою підставою для автоматичного відхилення ідеї об'єктивно-буттєвої скорельованості останнього. Йдеться про те, що деонтологічний світ права хоча й формується під впливом численних суб'єктивно-ціннісних факторів, однак ефективність реалізації правових ідей є пропорційною мірі їхньої адекватності дійсному характерові суспільних правовідносин та доцільності в плані нівелювання "зазору" між реальним та належним. Тому координати належності не раціонально розглядати поза вимірами онтології дійсного буття, котра, врешті-решт, блокуватиме та "відфільтруватиме" будь-які нереалістичні правові цінності та ідеї. Скажімо, "природність права" означає аж ніяк не наявність правової регуляції у формах натурального (досупільного) існування, а, певна річ, тут йдеться лише про відповідність правових регулятивів основним критеріям природності людського буття. Останні ж визначатимуться вже не самими лише "внутрішніми схильностями" суб'єкта до тих чи інших ціннісних орієнтирів, але й такими "зовнішніми", "надсуб'єктивними" обставинами, що ніяким чином не залежать від таких схильностей.

Крім розглянутої дилеми, чимало дискусійних питань в онтологічних дослідженнях права виникають через нечіткість змістовного розмежування таких понять, як "правова реальність" та "онтологія правосвідомості" (до речі, й сама контроверсивність правоонтологічних об'єктивізму та суб'єктивізму є, як неважко помітити, наслідком ототожнення онтології правових цінностей з пошуком їх реальнобуттєвих аналогів). При цьому, ведучи мову про онтологічний аспект права та його суспільного й індивідуального усвідомлення, зазвичай мають на увазі окреслення правової реальності як системи форм буття (реалізації та функціонування) права. Інакше кажучи, правова раціональність (в її співвідношенні з правовою реальністю) розглядається тут не стільки в аспекті її визначеності об'єктивними умовами її формування та здійснення, скільки, навпаки, як "об'єктивоване буття розуму": "За своїми корінними особливостями право виступає у якості продукту розуму, а в ідеалі і при більш широкому куті зору (і, зрозуміло, при реалізації в суспільстві високої юридичної культури, розвиненості юридичної системи, її досконалості) – форми об'єктивованого буття розуму в царині зовнішніх, практичних відносин, що втілює свободу, високі духовні, моральні засади, та форми їхнього регулювання" [4, с. 575].

Разом з тим, вбачається за доцільне розрізнати правову реальність як систему форм та способів об'єктивації права, з одного боку, і онтологічні чинники його осмислення – з іншого (навіть хоча б через те, що специфіка формування та реалізації правосвідомості аж ніяк не може бути зведеною до форм матеріального втілення та існування права).

Проводячи систематичне дослідження природи та структури правової реальності, С.І. Максимов зазначає, що за своєю онтологічною сутністю та гносеологічним статусом вона є подібною до реальності логічних та математичних істин, будучи пов'язаною із світом емпіричної даності лише як із матеріальною формою існування та виявлення своєї ідеальної сутності. Через цю обставину деонтологічний світ права як "сферу значень" та "світ соціальної ідеальності" зазвичай асоціюють з такими метафорами, як "логіка цінностей" чи "математика свободи". Відмінність тут полягає лише в тому, що "математика – це ідеальна реальність відношень між речами, а право є ідеальною реальністю відносин між людьми" [3, с. 155]. Таким чином, "світ права – це світ, котрий носить метасоціальний характер, він не може бути редукованим до суспільних інтересів сторін, що беруть участь у правовідношенні. Як особливий вимір світу людини він будується за законами, які відрізняються від законів емпіричного світу, а його структурними елементами виступають не факти, а смисли та значення" [3, с. 154]. Іншими словами, реальність права не можна однозначно віднести ні до суб'єктивної реальності (оскільки вона має свої "зовнішньобуттєві" кореляти та форми опредмечування), ні до об'єктивної (так як за своєю сутністю вона має ідеальний характер). Справа в тому, що право онтологічно конститується саме через взаємодію цих реальностей, а, отже, не зводиться до жодної із сторін даної взаємодії. Деонтологічний світ є каналом зв'язку між "світом належного" та "світом суцього"; відповідно, в його межах виявляється взаємна неадекватність останніх та нормативні інтенції щодо усунення даної неадекватності.

Незважаючи на те, що за своєю етимологією термін “реальність” (від лат. *realis* – “речовий”; той, що відноситься до сфери речей) є антонімом терміна “ідеальність” (що виражає, відповідно, світ ідей), світ права все ж пов’язують саме з “реальністю”, оскільки правові ідеї невіддільні від свого суспільно-онтологічного підґрунтя. Якщо, наприклад, математичні принципи співвіднесення числових величин можна застосовувати у будь-якій сфері, що відзначається наявністю кількісних характеристик, то право досить жорстко “прив’язане” до власного соціокультурного контексту. До того ж реалізація права передбачає не тільки наявність певного свого концептуального оформлення, але й створення моделі належної реальності та інституціональних форм її практичного втілення. Тому “універсальним визначенням дійсності (а не таким, що охоплює лише світ речей. – М.Ц.) є поняття “дія”. Відповідно, логічним є висновок: “дійсне все, що діє”. Дійсність факту виявляється у причинному зв’язку явищ, тоді як дійсність права простежується лише в акті логічного визнання (виявлення смислу права чи обґрунтування ідеї права)” [3, с. 156]. Адже воно цілком відчутно діє на буття людини в суспільному світі, хоча ця дія є наслідком не лише певних зовнішніх причинних чи примусових факторів, але й внутрішніх спонукань.

Щодо структури правової реальності, то останню традиційно розглядають як систему таких форм буття права: правосвідомість (суспільні та індивідуальні форми осмислення правової нормативності та психологічного ставлення до неї), правові норми та закони (тобто природно-сміслові та позитивні оформлення регулятивів права) та правовідношення (тобто сфера регульованих правом суспільних взаємодій та встановлюваний таким чином правопорядок). Наприклад, ще в юридичній літературі радянських часів можна зустріти подібну класифікацію сфер буття права: “В процесі правотворчості право реалізується у трьох формах: нормативні акти, правовідносини, правосвідомість; четвертого не дано” [5, с. 30]. Однак такий поділ видається дещо некоректним з точки зору логічних основ класифікації, оскільки нормативні акти являють собою форми реалізації суспільної правосвідомості; тобто вони напевно чи безспірно можуть бути віднесені до форми буття права, альтернативної останній (тоді як члени будь-якого поділу мають бути однопорядковими і екстенціонально не пересікатися). Адже так само, як наукова свідомість не може існувати відокремлено від принципів наукового мислення, так і напевно чи доречно зараховувати до альтернативних форм правової реальності правосвідомість та правові норми, котрі є регулятивами останньої і складають її інституційну основу. З огляду на зазначену обставину, в сучасних дослідженнях цього предмета під першим рівнем буття права здебільшого мають на увазі не правосвідомість у цілому, а лише таку її підмножину як “світ правових ідей” або ж “ідею права” взагалі [6, с. 49-50], що визначає фундаментальні виміри суспільної справедливості та основні форми її реалізації (зокрема “природно-правові”, ціннісно-регулятивні, логіко-раціональні, антропологічні, моральні, релігійні тощо, в залежності від того, що покладено в основу даної ідеї).

Аналогічної позиції дотримується і С.І. Максимов, поділяючи правову реальність на такі сфери:

“а) світ ідей: ідея права;

б) світ знакових форм: правові норми і закони;

в) світ взаємодій між соціальними суб’єктами: правове життя” [3, с. 177].

Разом з тим, згадане обмеження призводить, на наш погляд, до іншої логічної некоректності пропонованої класифікації, передусім до її неповноти: адже при такому поділі не знаходиться місця для цілого ряду компонентів, що мають відношення не до ідеологічного, а до психологічного рівня правосвідомості – правових почуттів, уподобань, вольових установок, емоційного ставлення до чинного права та правопорядку тощо, котрі також справляють безсумнівну дієвість на орієнтацію суспільного буття людини і, відповідно, належать до царини правової дійсності. Тому, очевидно, більш доречним буде поділ правової реальності не на три, а на дві сфери: 1) правосвідомість (куди увійдуть і правові знання, і регулятивні ідеї та цінності, і форми психологічного сприйняття права, і, певна річ, форми позитивно-нормативного вираження права); 2) правореалізація (що включає не тільки форми здійснення чинного права та встановлення відповідного правопорядку, але й те суспільно-буттєве середовище, в якому генеруються онтологічні підвалини права, його реальна основа). Отже, правосвідомість можна назвати формою рефлексії, самоосмислення правової реальності, оскільки вона, як органічний компонент останньої, є, разом з тим, засобом як гносеологічного відтворення форм реалізації права, так і креативного відношення до “віртуальної реальності” деонтичного світу – світу належного буття. При цьому в межах правосвідомості можна виділити її, так би мовити, “ідеальний” (“суб’єктивний”) та “матеріальний” (“об’єктивний”) рівні.

Перший з них пов’язаний з різного роду правовими знаннями, цінностями, ідеями деонтологічного порядку, настроями, схильностями та ін., які складають форми потенційного буття права (так як вони або ще не набули свого втілення та нормативного оформлення в чинному законодавстві, або являють собою форми усвідомлення чи ставлення до останнього, не будучи поки що практично реалізованими суб’єктом). Разом з тим, саме на цьому рівні закладаються основи критичного ставлення до позитивного права з позиції певних метанормативних уявлень про справедливість, а також формується усвідомлення правових регулятивів у плані їхньої “природності”, суспільно-буттєвої доцільності та логічності організації.

Другий рівень є сферою об'єктивації права шляхом його закріплення в санкціонованих державою офіційних нормах (тобто на цьому рівні правові ідеї та настрої тією чи іншою мірою здобувають свою матеріальну форму, що актуалізує той потенційний зміст належності, який конституювався на першому рівні). Як відомо, трансформація “правової ідеї” в “правову матерію” – в юридичний закон – здійснюється в процесі багаторівневої правотворчої діяльності, що має завершуватися відповідним актом законодавчої влади, котрий би надавав чинності певним законотворчим ініціативам. При цьому онтологічна раціональність правотворення та законоприйняття визначатиметься не лише тим, звичайно, наскільки позиціонований закон виражає волю та інтерес суб'єкта влади, але насамперед тим, в якій мірі цей закон сприяє гармонізації, врівноваженню різноспрямованих суспільних інтересів та їх узгодженню, з одного боку, із загальнолюдськими вимірами справедливості, а з іншого – з конкретно-історичними можливостями реалізації останньої в умовах наявної суспільно-буттєвої та правової реальності.

Отже, навряд чи можна погодитись із тезою про можливість побудови несуперечливої моделі “абсолютного” або ж так званого “чистого права” (скажімо, на зразок пропонованої Г. Кельзеном), в контексті якого правові норми були б результатами суто дедуктивних процедур їхнього логічного виведення з деякої “основної норми”, що увінчує вершину нормативної піраміди визначенням загального принципу “правової справедливості”. Самі ж уявлення про справедливість та її критерії, не співвіднесені з онтологічними основами формування їхнього змісту (оскільки юриспруденція, згідно з розглядуваною позицією, пов'язана не з реальністю буття, а, так би мовити, з “ідеальністю належності”), зводяться таким чином до відповідності встановленому правопорядку, котрий є справедливим уже через його “єдиність для всіх”. Отже, “основна норма”, що має, на думку Г. Кельзена, передувати формулюванню навіть будь-яких конституційних положень, повинна задавати належність “вчиняти лише так, як приписано автором правового порядку” [7, с. 204]. Але ж, мабуть, не потребує додаткових коментарів той контраргумент викладеної позиції, згідно з яким сама воля суб'єкта законодавчої влади може бути “онтологічно іррелевантною”, а тому раціонально невиправданою з точки зору наявної правової дійсності. До того ж, умови “своєчасності та доречності” встановлюваного на підставі позитивних норм правопорядку визначаються не лише суто раціональними факторами, але й багато в чому детерміновані динамікою суспільно-культурних цінностей, площина становлення та функціонування яких нерідко є поза межею для будь-яких раціоналістичних вимірів. Через цю обставину, навіть намагаючись якомога ретельніше врахувати аксіологічний, антропологічний, психологічний та інші аспекти релевантності права (а не те, що абстрагуючись від них), “поєднання справедливості та доцільності є досить складним як в суто технічному плані (адже нелегко узгодити і заповіт, і заборону), так і в плані впливу наявних соціальних умов. Тому завжди виникає проблема зв'язку природного та позитивного права як проблема неспівпадань сутності та існування права” [3, с. 183].

Так само, як взагалі філософське світорозуміння здійснюється крізь призму такого основного питання, котре пов'язане з осмисленням відношення розуму до буття, свідомості до об'єктивної дійсності, філософія права зокрема має розглядати правову реальність у плані кореляції правоусвідомлення з правореалізацією. Отже, друга основна форма буття права (поряд з правосвідомістю) включає в себе той контекст суспільних відносин, в якому право формується й усвідомлюється як культурно-цивілізаційна цінність, а також реалізує себе в якості нормативного регулятора цих відносин. Йдеться про те, що в даній площині можна вирізнити два аспекти. Перший з них має відношення до розгляду правореалізації з точки зору суспільно-буттєвих основ виникнення права та його нормативного оформлення. Онтологічно цей аспект передбачає тим самим лише так званий “висхідний вектор” буттєвого руху права: від його об'єктивнореальних основ (суспільних відносин, що потребують правової регламентації) – до його втілення в регулятивних цінностях і нормах. В гносеологічному ж плані дослідження цього аспекту правової дійсності полягає у зворотному русі мисленого відтворення тих типів реальних ситуацій та можливих моделей їхнього вирішення, що створюють прецедентні, звичаєві чи логіко-буттєві підвалини уявлень про справедливість та їх втілення в чинному законодавстві. Як досить слушно зауважив з цього приводу А. Кауфман, “право – це не те, що міститься в нормах, не абстрактна схема для правильної дії; воно саме є правильною дією і правильним рішенням у конкретній ситуації” [357, с. 131]. Тому насправді право реалізується (тобто здобуває статус дійсного буття) насамперед в контексті суспільних взаємодій, де, власне, і виявляється зміст справедливої виправданості дії в тій чи іншій ситуації, а лише потім оформлюється у певну норму.

Другий аспект правореалізації пов'язаний з “низхідною гілкою” здійснення права, а саме – зі спрямуванням його нормативних вимог до самих суспільних взаємодій, що стали джерелом потреби у їх правовому регулюванні. Отже, в даному плані правореалізація фігурує як система інституційних механізмів застосування права та створення відповідного суспільного правопорядку. Адже “мислиме право не є право реальне; реальне право ми спостерігаємо лише тоді, коли реальна структура права отримує певне соціальне втілення” [9, с. 239]. Відповідно, організація системи правопорядку та юстиції також характеризується своєю суспільно-онтологічно релевантністю, тобто залежністю її ефективності від культурно-історичних особливостей соціуму, в межах якого дана система створюється й функціонує.

Наприклад, навіть абстрагуючись від національної специфіки злочинності, її сучасний стан можна без перебільшення уподібнити з тими злякисними утвореннями, що набувають властивостей саморозвитку, вражаючи своїми “метастазами” “здорові тканини” суспільного організму. Вона у більшості країн стала “органічною частиною” економіки та політики, перетворюючись на своєрідний бізнес. Отже, настав час вести мову не лише про “злочинну поведінку” як прояви відхилення від суспільної норми, а про “злочинну діяльність”, поняття якої “...на відміну від “злочинної поведінки” відображає не тільки прояв системи певних злочинних дій, а і цілеспрямований пошук особою соціальної позиції, умов для реалізації злочинних задумів, набуття якостей, необхідних саме для злочинної діяльності... Тому боротьба зі злочинністю вимагає вивчення злочинної діяльності саме як соціального явища і фактора життєдіяльності злочинності, а не тільки окремих складових її частин – злочинних актів... Неповнота пізнання природи і законів розвитку даного явища призвела до поглиблення професіоналізму злочинності, появи організованої злочинності, а головне – до різкого зниження результативності і якості боротьби зі злочинністю” [10, с.19-20]. Адаже ефективність і живучість цього роду діяльності підтримується в сучасних умовах не лише традиційними формами “ремесла” та майстерності не залишати за собою слідів чи знищувати їх, але й реалізацією злочинних інтересів через державні органи та міжнародні зв’язки, поширенням корупції серед представників влади та правоохоронних органів, велетенськими фінансовими надходженнями з боку структур “тіньової економіки” та іншими факторами “життєзабезпечення”. В результаті доводиться констатувати, що в самій лише Україні приблизно половина фінансового капіталу (і це, до речі, тільки за офіційними даними) має “тіньове” походження. При цьому основною соціальною базою організованої злочинності є наявність суспільних потреб у заборонених законом товарах і послугах; відповідно, доки такі потреби існують, а діяльність по їх задоволенню залишатиметься у статусі нелегальної, доти буде “онтологічно стимулюватися” й організована злочинність, динамізм якої вражає вже сьогодні. В цьому плані достатньо згадати, що, наприклад, загальна кількість зареєстрованих в Україні злочинів, скоєних у 2000 році, перевищила в 2,6 рази рівень злочинності 1980 року; серед них число вбивств збільшилося в 2 рази, пограбувань – в 3,29 рази, розбоїв – у 2,97, крадіжок особистого майна – у 5,38, крадіжок державного майна – у 4,53 рази. Хоча слід зазначити, що ці показники є помітно нижчими за ті, які були зафіксовані в середині 90-х років, коли спостерігався пік розквіту криміналітету [10, с. 22].

За таких умов реалізація правових засад у суспільному бутті передбачає необхідність насамперед таких перетворень у сфері останнього, котрі б, з одного боку, сприяли утвердженню пріоритетності легальних видів діяльності перед нелегальними, а, з іншого - висували потребу відповідної реорганізації законодавчих основ правопорядку як у напрямку посилення засобів протидії злочинності, так і з метою оптимізації розмежування й нормативних оцінок легальних та нелегальних видів діяльності.

До того ж, право виявляє себе не лише як те, що матеріалізується в законі, але й як таке, що створюється в процесі застосування закону та здійснення правосуддя, оскільки останні також належать до суспільних відносин як фундаменту правової реальності. Адаже матеріальне (“субстанційне”) право, по-перше, далеко не завжди передбачає наявність уже готових юридичних підстав для побудови слідчого доказування та прийняття конкретного рішення у судовій справі, а тому доволі часто доводиться стикатися з неунормованими і навіть з безпрецедентними ситуаціями, у яких суд та слідство все ж мають встановити межу між справедливим та несправедливим рішенням. По-друге, правова оцінка дії чи явища полягає не тільки в її законоузгодженості, але й у її релевантності соціокультурному контекстові, особливо у випадках розходжень між суспільно-правовою справедливістю та законністю, зумовлених змінами соціально-політичної ситуації. У цьому відношенні, зокрема, досить слушним є застереження, передбачене ст. 48 Кримінального кодексу України, за яким “особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що під час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обставин вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути соціально небезпечною”. Проте оскільки “і в таких випадках правова оцінка діяння має бути істинною, ... висновки органів досудового розслідування, прокурора та суду, в яких міститься неправильна правова оцінка вчиненого діяння, хоч фактична сторона цього діяння встановлена правдиво, не можна визнати такими, що відповідають об’єктивній дійсності. Таким чином, можна зробити висновок, що правова оцінка повинна обов’язково входити до змісту об’єктивної оцінки. Але ж правова оцінка розглядається через суть суспільно-політичних явищ, тому необхідно визнати логічною позицію процесуалістів, які підкреслюють, що не слід протиставляти правову оцінку оцінці суспільно-політичній, оскільки правова оцінка охоплює останню” [11, с.15-16]. Отже, правотворення в процесі застосування закону та здійснення правосуддя теж повинно узгоджуватися з динамікою та ціннісними перевагами суспільного буття навіть тоді, коли закон не дає відповіді про критерії справедливого рішення або, навіть, передбачає інше рішення, відмінне від того, котре б вважалося справедливим у даному випадку з позиції домінуючих у суспільстві орієнтирів правосвідомості. В

протилежному разі діяльність судових та слідчих органів не сприйматиметься громадськістю як така, що творить та утворює право в суспільних відносинах (хоч би й представники цих органів діяли строго в “рамках законності”).

Певна річ, що від міри здійснення права (а не лише його усвідомлення) залежить успішність побудови правового суспільства. В даному відношенні можна також стверджувати: чим більшим є ступінь здійснення права, тим вищим є рівень правосвідомості суспільства (але не навпаки, оскільки конструктивні модуси правової ідеології та психології, на жаль, не завжди знаходять своє підтвердження та опору в наявній правовій реальності, що зрештою призводить до девальвації правових цінностей та ідеалів суспільства, а також до деформацій індивідуальної правосвідомості громадян). Зрозуміло, що в разі віддаленості соціалізації індивіда від форм активної участі в політико-правовому житті суспільства та заповнення дефіциту такої участі акомодациєю, скажімо, до середовища кримінального світу, “поняття” останнього обов’язково домінуватимуть у його уявленнях про належне, як “онтологічно обґрунтованіші” в контексті “маргінальних форм” його власного існування. Тому першочерговим завданням теорії та практики сучасного державно-правового будівництва має бути пошук шляхів оптимізації поєднання державновладних механізмів з інститутами громадянського суспільства як формами здійснення народовладдя та демократичним середовищем формування правосвідомості громадян. Причому таке поєднання потребує свого чіткого правового забезпечення, в результаті якого досягалася б співмірність реалізації інтересів держави з інтересами окремих громадян та їх добровільних об’єднань (оскільки інтереси останніх без такого забезпечення та підтримки з боку органів державної влади зазвичай виявляються надто вразливими).

Висновки. Тож, на відміну від категорії “правова реальність”, поняття “онтологія правосвідомості” концептуально пов’язане не стільки з виявленням та класифікацією форм буття права, скільки, по-перше, з встановленням кореляцій між об’єктивно-буттєвим змістом права та модусами його суб’єктивного осмислення і, по-друге, з визначенням умов реалізації правових смислів та нормативних ідей. Прагнучи до пошуку тих “важелів”, що стимулюють генерування та утвердження певних прогресивних ідей і цінностей на рівні правосвідомості, а також тих реальних умов, за яких ці регулятиви можуть бути здійснюваними, ми неминуче стикаємося з потребою “занурення” в глибини механізмів людського буття, оскільки саме в ньому зароджуються та втілюються смисли правової належності. При цьому згадане буття не обмежується констатацією наявних зв’язків людини з природою та суспільством. Адже правовою реальністю є не лише ті позасуб’єктивні утворення, в яких має реалізуватися правосвідомість, але й об’єктивовані результати людської діяльності, які “отримують самостійне автономне буття, тобто стають інститутами” [4, с. 574]. Навіть найпримхливіша (а не тільки зумовлена суспільно-онтологічною доцільністю) воля суб’єкта законодавчої влади, як інституціалізована, набуває статусу об’єктивної реальності, з якою доводиться рахуватися в правовому житті. Тому онтологія правосвідомості охоплює, крім антропологічного та соціологічного, ще й такі аспекти, як аксіологічний (в межах якого детермінація правових смислів розглядається в полі ціннісного універсуму), комунікативний (де виявляються механізми взаємообмеження свободи суспільного буття індивідів та її регламентації нормативними засобами), системно-динамічний (пов’язаний з вивченням залежностей ієрархії правових цінностей та інститутів від нелінійної динаміки форм організації суспільного буття), логіко-деонтологічний (спрямований на дослідження кореляції між логічними принципами світів суцього та належного) тощо. Хоч і відмінні у своїй предметності, проте всі ці аспекти взаємопов’язані принаймні однією спільною ідеєю – прагненням “реалістичності” ідей правового розуму та раціоналізації правової реальності шляхом їхнього практичного втілення.

Література

1. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві / О.О. Бандура. – К.: НАВСУ, 2000. – 200 с.
2. Controversion about Law’s Ontology. – Edinburgh, 1991. – 219 p.
3. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С.И. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 328 с.
4. Алексеев С.С. Право: опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
5. Манов Г.В. Аксиомы в советской теории права / Г.В. Манов // Сов. государство и право. – 1986. – №9. – С. 28–36.
6. Нерсесянц В.С. Философия права / В.С. Нерсесянц. – М.: Инфра-Норма, 2005. – 656 с.
7. Kelsen H. Reine Rechtslehre / H. Kelsen. – Wien, 1960. – 286 s.
8. Kaufmann A. Rechtsphilosophie im Wandel: Stationeneines Weges / A. Kaufmann. – Frankfurt a. M., 1972. – 296 s.
9. Алексеев Н.Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев. – СПб.: Лань, 1999. – 326 с.
10. Карпов Н.С. Злочинна діяльність / Н. С. Карпов. – К.: Вид-во С. Семенко, 2004. – 308 с.
11. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування / С.М. Стахівський. – К.: ТОВ “Терно-граф”, 2005. – 272 с.